

Попередній аналіз невеликої кількості опублікованих спогадів (Д. Кахане «Щоденник Львівського гетто», К. Левін «Ілюзії подорожного», Є. Наконечний «Шоа у Львові»), усного передання тих, які пережили війну (особливо праведників народів світу, визнаних і не визнаних, які, ризикуючи власним життям і життям родини, рятували євреїв, тих, які допомагали військовополоненим, сусідам, незнайомим знедоленим людям), їхніх нащадків дозволяє вважати, що своє виживання, збереження людяності, вони прямо пов'язують з Божим благословенням, випробування, горе, навіть зраду вважають гріхами, Божою карою за богозневагу, переступи Божих заповідей.

Д. Омельчук (м. Сімферополь)

До питання про лояльність населення України владі в роки Великої Вітчизняної війни

Проблема вибору поставала надзвичайно гостро перед тими, хто опинився віч-на-віч з окупантами. В першу чергу це стосується людей, які залишились на захопленій території. Існують територіальні відмінності (Захід–Схід), часові (сорок перший чи сорок третій рік). Найбільш окладним буде питання про етнічні відмінності: кого було більше серед колаборантів — українців, кримських татар чи вірменів, або росіян.

Проблема лояльності населення режиму в 1920–30-ті роки існувала постійно. Революційні перетворення в країні змінили на гірше соціальний, а відтак і майновий стан сотень тисяч людей. До того ж всі «колишні» розглядались владою як потенційні вороги. Нові радянські управлінці далеко не завжди відповідали уявам про кришталєво-чесного партійця. Багато хто дуже активно дбав про себе, в той час як життєвий рівень значної частини населення залишався нижче дореволюційного. Соціалістичне будівництво як складова соціальної інженерії зірвало із звичного місця, здебільшого проти власної волі, мільйони людей, які важко адаптувались до нових незвичних і некомфортних умов. Перш за все йдеться про масштабне переміщення сільських мешканців до міст з їх побутовою необлаштованістю. Між іншим можна стверджувати, що частина населення очікувала зміни влади, вважаючи, що «комуністи довго не протримаються». Ці надії пов'язувались переважно із зовнішнім фактором — війною.

Жорстокість репресій збільшила кількість невдоволених радянською владою.

Стрижнем комуністичної пропаганди 20-х, особливо 30-х років була тема захисту країни від можливої агресії з боку капіталістичних держав. Після 1933 р. потенційного ворога стали називати відкрито. Одночасно тисячі людей були засуджені за звинуваченням у розповсюдженні чуток про «неминучу війну з Німеччиною».

Але війна почалась і мільйонам людей довелося робити свій вибір. Можливо єдиним етносом, перед ким така проблема не стояла, були євреї. Проте і тут не все одномірне. А. Кузнецов у книзі «Бабий Яр» зазначає, що навіть серед тих євреїв, хто мав можливість евакуюватися з Києва, багато не зробили цього через те, що не вірили радянській пропаганді про масові єврейські погроми в Німеччині.

Яка частина населення радо вітала німецьких окупантів як визволителів від більшовизму, точно вказати неможливо. Джерела надзвичайно заангажовані. Те саме стосується часто повторюваної в останні роки тези, мовляв, червоноармійці не хотіли воювати за більшовиків і масово розбігалися. Такі безумовно були. Але більшість опинилась в безпорадному стані через втрату керованості військами, через що будь-яка армія перетворюється на некерований натовп, з яким ворог може робити, що завгодно. Там, де командуванню вдалося зберегти дисципліну і порядок, і опір фашистам був більш дієвим, і втрати виявились меншими.

Причини співпраці з окупантами на захопленій території (колабораціонізм) слід розділити на дві частини: ідеологічну й адаптивну. Ідеологічних колаборантів у загальній масі було небагато. Переважна більшість тих, хто зголосився на співпрацю з чужинцями, пристосовувались до обставин, які змінились. Наприклад, на окупованій території чимало людей зуміли отримати статус «фольксдойче», який давав чималі переваги як в матеріальному, так і в правовому стані. Сотні людей, які мали в собі хоча б певну частку німецької крові, намагалися отримати такий статус. Давали його в обмін на лояльність.

Адаптивний колабораціонізм — це переважно боротьба за елементарне виживання в нових умовах. В суспільстві завжди існує частина населення, яка приймає і підкоряється будь-якій владі. На рівень її лояльності впливає порівняння умов життя за попередньої влади.

Проте було чимало таких, хто, залишаючись в тіні за радянських часів, зумів зробити собі кар'єру при окупантах. Ці люди віддано служили новій владі і розуміли, що вороття їм не буде.

Лояльність населення радянській владі на окупованих теренах України змінювалась протягом війни. Потужне просування фашистів і масове безладдя в радянському таборі в сорок першому, а також деякі заходи оку-

пантів на початку сприяли думці, що комуністи вже не повернуться. Однак подальші злочинні дії фашистів і зростаючий опір Червоної Армії призвели до суттєвих змін у настроях. Реальний вибір був невеликий: фашизм чи радянська влада. В можливість третього варіанту вірила, а відтак і готова була до активних дій дуже незначна частина населення і переважно в одному регіоні.

Якщо порівняти рівень лояльності владі напередодні війни і після її завершення, то слід відзначити, що останній буде значно вищим. Це не означає, що населення перестало критично ставитися до влади, але в повоєнні роки це буде бажання вдосконалити Систему, звільнити її від недоліків, але не позбутися її.

О. Бондар (м. Львів)

Українські національні комітети Дистрикту у боротьбі за збереження своєї національної ідентичності (1941–1942 рр.)

Улітку 1940 р. влада Великого Райху дозволила створення Українського Центрального Комітету (УЦК), як керівного органу Українських допомогових комітетів. На чолі комітету стояв Володимир Кубійович. Український Центральний Комітет поширював свою діяльність на Холмщину і Підляшшя. Крім того українці отримали дозвіл на заснування Українських Освітніх Товариств, які заступили колишні читальні «Просвіти», їх централю становив відділ культурної праці УЦК. У квітні 1941 р. відбулось засідання проводу УЦК. На засіданні були присутні В. Глібовицький, А. Мілянчик, В. Кубійович. Німецькі урядові чинники хотіли отримати в особі українства союзників перед початком нової війни тому виразили готовність піти на певні поступки українцям. Так, у меморіалі від 21 червня 1941 р. УЦК виклав перед урядовцями Райху свої вимоги: дозволити українцям обиратись і бути призначеними в органи адміністрації та самоуправління, дозволити утворення української поліції, надати деяку автономію у вирішенні церковних, культурних і господарських питань в Генерал-Губернаторстві, питань опіки молоді і суспільної опіки. Явна антиукраїнська політика Гітлера після перемог на східному фронті унеможливила реалізацію більшості цих вимог.